

Η αντιμετώπιση του ζητήματος της λήξης της χρονικής ισχύος των προσφορών και των εγγυητικών επιστολών συμμετοχής των διαγωνιζόμενων στο ν. 4412/2016 και στη νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου

*Του Ιωάννη Γκιτσάκη **

Η λήξη της χρονικής ισχύος των προσφορών και των εγγυητικών επιστολών συμμετοχής των διαγωνιζόμενων αποτελεί ένα όχι σπάνιο φαινόμενο κατά τις διαδικασίες ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων. Συνήθως οφείλεται σε παραδρομή των αναθέτουσών αρχών, οι οποίες παραλείπουν να ζητήσουν από τους διαγωνιζόμενους να παρατείνουν την ισχύ των προσφορών τους και των εγγυητικών επιστολών συμμετοχής, ιδίως σε περιπτώσεις που έχει δημιουργηθεί εκκρεμοδικία για μεγάλο χρονικό διάστημα, εξαιτίας της άσκησης από τους διαγωνιζόμενους προδικαστικών προσφυγών ενώπιον της ΑΕΠΠ ή αιτήσεων αναστολής και αιτήσεων ακυρώσεως ενώπιον των αρμόδιων Διοικητικών Εφετείων ή του Συμβουλίου Επικρατείας. Η παράλειψη αυτή μπορεί να οδηγήσει ακόμα και στη ματαίωση του διαγωνισμού, ιδίως μετά από σχετική απόφαση του αρμοδίου οργάνου του Ελεγκτικού Συνεδρίου, στα πλαίσια άσκησης του προσυμβατικού ελέγχου, με την οποία κρίνεται, ότι εξαιτίας της παραλείψεως αυτής κωλύεται η υπογραφή της ελεγχόμενης δημόσιας σύμβασης. Μία νομική εξέλιξη, η οποία συνεπάγεται δυσμενείς συνέπειες, όχι μόνο για την αναθέτουσα αρχή και τον αναδειχθέντα προσωρινό ανάδοχο, αλλά και για το δημόσιο συμφέρον, ιδίως σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες, μέχρι την προκήρυξη και ολοκλήρωση της νέας διαγωνιστικής διαδικασίας, η αναθέτουσα αρχή είναι αναγκασμένη να προσφεύγει σε βραχυχρόνιες συμβάσεις (με απευθείας ανάθεση), για την εκτέλεση του αντικειμένου του διαγωνισμού.

Στην παρούσα μελέτη εξετάζεται το πώς αντιμετωπίζεται το ζήτημα της λήξης της χρονικής ισχύος των προσφορών και των εγγυητικών επιστολών συμμετοχής των διαγωνιζόμενων, αφενός στα πλαίσια του ν. 4412/2016 και αφετέρου, στη νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

1. Οι ισχύουσες διατάξεις των άρθρων 72 και 97 του ν. 4412/2016

Σύμφωνα με το άρθρο 72 παρ. 1 περ. α' του ν. 4412/2016, όπως ίσχυε πριν από την αντικατάστασή του με το άρθρο 21 του ν. 4782/2021, «...*Η εγγύηση συμμετοχής πρέπει να ισχύει τουλάχιστον για τριάντα (30) ημέρες μετά τη λήξη του χρόνου ισχύος της προσφοράς που καθορίζουν τα έγγραφα της σύμβασης. Η αναθέτουσα αρχή μπορεί, πριν τη λήξη της προσφοράς, να ζητά από τον προσφέροντα να παρατείνει, πριν τη λήξη τους, τη διάρκεια ισχύος της προσφοράς και της εγγύησης συμμετοχής*».

Σύμφωνα δε με το άρθρο 97 παρ. 2 του ν. 4412/2016, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του με το άρθρο 39 του ν. 4782/2021, «*Σε περίπτωση αιτήματος για παράταση της ισχύος της προσφοράς, σύμφωνα με την περίπτωση α' της παραγράφου 1 του άρθρου 72, για τους οικονομικούς φορείς που αποδέχθηκαν την παράταση, πριν τη λήξη ισχύος των προσφορών τους, οι προσφορές ισχύουν και τους δεσμεύουν για το επιπλέον αυτό χρονικό διάστημα*».

Και στις δύο ανωτέρω διατάξεις προβλεπόταν, ότι η δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής να ζητήσει από τους διαγωνιζόμενους την παράταση ισχύος της

προσφοράς τους και την αντίστοιχη παράταση της εγγυητικής επιστολής συμμετοχής, μπορούσε να ασκηθεί «πριν από τη λήξη ισχύος των προσφορών».

Όμως, με το τελευταίο εδάφιο της παραγράφου 4 του άρθρου 97 του ν. 4412/2016, το οποίο προστέθηκε με την παράγραφο 3 του άρθρου 33 του ν. 4608/2019, προβλέφθηκε, ότι στις διαδικασίες σύναψης δημόσιας σύμβασης προμηθειών και παροχής γενικών υπηρεσιών, «Σε περίπτωση που λήξει ο χρόνος ισχύος των προσφορών και δεν ζητηθεί παράταση της προσφοράς, η αναθέτουσα αρχή δύναται με αιτιολογημένη απόφασή της, εφόσον η εκτέλεση της σύμβασης εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, να ζητήσει εκ των υστέρων από τους οικονομικούς φορείς που συμμετέχουν στη διαδικασία είτε να παρατείνουν την προσφορά τους είτε όχι». Με τη διάταξη αυτή, δηλαδή, δόθηκε για πρώτη φορά στις αναθέτουσες αρχές η δυνατότητα να μπορούν να ζητούν από τους διαγωνιζόμενους να παρατείνουν την προσφορά τους ακόμα και εκ των υστέρων, δηλαδή ακόμα και μετά τη λήξη του χρόνου ισχύος των προσφορών τους, χωρίς να έχει ζητηθεί εγκαίρως η παράτασή τους από την αναθέτουσα αρχή, όπως απαιτούσε μέχρι τότε η διάταξη του άρθρου 97 παρ. 2 και 4.

Μάλιστα, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του ν. 4608/2019, με την παράγραφο 3 του άρθρου 33 «...τροποποιείται το άρθρο 96, με στόχο να αποφευχθούν φαινόμενα εκ παραδρομής παράλειψης της αναθέτουσας αρχής να ζητήσει την παράταση των προσφορών, παρέχοντας το δικαίωμα εκ των υστέρων αιτήματος για την παράταση των προσφορών, εφόσον συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται ότι δε θα ματαιώνονται άσκοπα διαδικασίες με μόνο λόγο την παράλειψη αιτήματος ανανέωσης προσφορών».

Η αναφορά αυτή της αιτιολογικής έκθεσης του ν. 4608/2019 είναι ιδιαίτερα σημαντική. Καταρχάς, επισημαίνεται ότι η παράλειψη των αναθετουσών αρχών να ζητήσουν την παράταση των προσφορών συνιστά ένα σύννηθες φαινόμενο, το οποίο οφείλεται σε παραδρομή. Επιπλέον, αποτυπώνεται η ξεκάθαρη βούληση του νομοθέτη να διασφαλιστεί ότι δεν θα ματαιώνονται άσκοπα διαδικασίες με μόνο λόγο την παράλειψη του αιτήματος ανανέωσης των προσφορών.

Μάλιστα, ενώ η παραπάνω νομοθετική διάταξη προβλέφθηκε αρχικά μόνο για τις συμβάσεις προμηθειών και παροχής γενικών υπηρεσιών, με τη νεότερη διάταξη του άρθρου 39 του ν. 4782/2021 προστέθηκε παράγραφος 5 στο άρθρο 97 του ν. 4412/2016, με την οποία ουσιαστικά η νομοθετική αυτή πρόβλεψη επεκτάθηκε σε όλες τις δημόσιες συμβάσεις από 1-6-2021. Πράγματι, με τη διάταξη αυτή ορίστηκε, χωρίς αναφορά σε συγκεκριμένα είδη δημοσίων συμβάσεων, ότι «Αν λήξει ο χρόνος ισχύος των προσφορών και δεν ζητηθεί παράταση της προσφοράς, η αναθέτουσα αρχή δύναται, με αιτιολογημένη απόφασή της, εφόσον η εκτέλεση της σύμβασης εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, να ζητήσει εκ των υστέρων από τους οικονομικούς φορείς που συμμετέχουν στη διαδικασία να παρατείνουν την προσφορά τους».

Σύμφωνα δε με την αιτιολογική έκθεση του ν. 4782/2021, «Με το άρθρο 39 τροποποιείται το άρθρο 97 του ν. 4412/2016. Ειδικότερα, επεκτείνεται στις συμβάσεις έργων, μελετών και τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών η υφιστάμενη δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής σε συμβάσεις προμηθειών και γενικών υπηρεσιών, όταν λήξει ο χρόνος ισχύος των προσφορών και δεν ζητηθεί παράταση της προσφοράς, με αιτιολογημένη απόφασή της, να ζητήσει εκ των υστέρων από τους οικονομικούς φορείς που συμμετέχουν στη διαδικασία να παρατείνουν την προσφορά τους, εφόσον η εκτέλεση της σύμβασης εξακολουθεί να εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον».

Είναι λοιπόν προφανές, ότι η ρητή και ξεκάθαρη βούληση του νομοθέτη είναι να μην ματαιώνονται δημόσιοι διαγωνισμοί εκ μόνου του λόγου ότι η αναθέτουσα

αρχή παρέλειψε, εκ παραδρομής, να ζητήσει από τους διαγωνιζόμενους να παρατείνουν την ισχύ της προσφοράς τους και της εγγυητικής επιστολής συμμετοχής.

2. Η διαχρονική αντιμετώπιση του ζητήματος στη νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου

Και πριν όμως από την προαναφερθείσα ρητή νομοθετική πρόβλεψη της δυνατότητας της αναθέτουσας αρχής να μπορεί να ζητά την παράταση του χρόνου ισχύος των προσφορών και των εγγυητικών επιστολών των διαγωνιζομένων, ακόμα και μετά τη λήξη της ισχύος τους, η πλούσια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου και του Συμβουλίου Επικρατείας είχε καταλήξει νομολογιακά στο ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή στη μη ματαίωση των διαγωνισμών εκ μόνου του λόγου αυτού και μάλιστα για όλα τα είδη δημοσίων συμβάσεων (προμηθειών, υπηρεσιών, έργων και μελετών).

Ξεκινώντας λοιπόν από τη νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, που διαμορφώθηκε εξ αφορμής **συμβάσεων προμηθειών και παροχής υπηρεσιών** στα πλαίσια ερμηνείας του άρθρου 13 του π.δ. 394/1996 «Κανονισμός Προμηθειών του Δημοσίου», και παρά το γεγονός ότι η παράγραφος 3 του ως άνω άρθρου προέβλεπε ρητά, ότι *«Μετά τη λήξη και του παραπάνω ανωτάτου ορίου χρόνου παράτασης ισχύος της προσφοράς, τα αποτελέσματα του διαγωνισμού ματαιώνονται»*, με την πράξη 225/2007 του VI Τμήματος κρίθηκε, ότι *«Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών, τα χρονικά όρια ισχύος των προσφορών έχουν ταχθεί υπέρ των διαγωνιζομένων, με την έννοια ότι ο μειοδότης υποχρεούται να αποδεχτεί το αποτέλεσμα του διαγωνισμού και να συνάψει τη σχετική σύμβαση προμήθειας και μάλιστα με τις τιμές και τους όρους της προσφοράς του, μόνο εφόσον δεν έχει παρέλθει ο χρόνος ισχύος των προσφορών που ορίστηκε στην οικεία διακήρυξη ή ο χρόνος της νόμιμης παράτασης της προσφοράς του ... Ματαιώνεται δε αυτοδικαίως ο διαγωνισμός, μόνο όταν παρέλθει ο χρόνος ισχύος της προσφοράς και ο χρόνος της νόμιμης παράτασης και ο μειοδότης, κατά τη διακριτική αυτού ευχέρεια, δεν δεχτεί την κατακύρωση. Κατά συνέπεια, κατακύρωση που γίνεται μετά την εξάντληση των άνω χρονικών ορίων δεν πάσχει για το λόγο αυτό ακυρότητα, εφόσον δεν προβάλλει αντιρρήσεις ο μειοδότης και αν το συμφέρον της ενδιαφερόμενης Υπηρεσίας επιβάλλει τη διατήρηση του διαγωνισμού»*. Ως εκ τούτου, *«...η αναθέτουσα αρχή, μετά την υπέρβαση του ανώτατου χρονικού ορίου ισχύος των προσφορών ... δεν όφειλε να προβεί στη ματαίωση του διαγωνισμού, καθόσον η μειοδότης εταιρεία δεν προέβαλε αντιρρήσεις για τη συνέχιση και ολοκλήρωση της διαγωνιστικής διαδικασίας, η ίδια δε είχε έννομο συμφέρον για την κατάρτιση της εν λόγω σύμβασης. Κατά συνέπεια, ... νομίμως η διοίκηση προέβη στην αποσφράγιση της οικονομικής προσφοράς της ... αιτούσας και στην κατακύρωση της εν λόγω προμήθειας σε αυτή»*.

Επαναλαμβάνοντας το παραπάνω σκεπτικό, η πράξη 16/2007 του ΣΤ΄ Κλιμακίου έκρινε τελικά, ότι *«...νομίμως απορρίφθηκε η προσφυγή της ανωτέρω εταιρείας κατά το μέρος που αυτή ζητούσε τη ματαίωση του διαγωνισμού στο σύνολό του, αφού η ματαίωση αυτή δεν χωρεί υποχρεωτικά εκ μόνου του λόγου της συμπλήρωσης του ανώτατου χρονικού ορίου ισχύος των προσφορών, αλλά ο αρμόδιος φορέας μπορεί να προβεί σε κατακύρωση του αποτελέσματος του διαγωνισμού εφόσον ο αναδειχθείς μειοδότης αποδέχεται την ανάθεση της προμήθειας σ' αυτόν»*.

Η νομολογία αυτή επαναλαμβάνεται και στην απόφαση 2047/2010 του VI Τμήματος, σύμφωνα με την οποία, *«Κατά την έννοια των ανωτέρω διατάξεων και, όπως πλέον γίνεται δεκτό ... τα χρονικά όρια της ισχύος των προσφορών έχουν τεθεί υπέρ των διαγωνιζομένων, πράγμα που σημαίνει ότι ο μειοδότης υποχρεούται να*

αποδεχτεί το αποτέλεσμα του διαγωνισμού και να συνάψει τη σχετική σύμβαση, με τις τιμές και τους όρους της προσφοράς του, μόνον εάν δεν έχει ακόμη παρέλθει ο χρόνος ισχύος των προσφορών που ορίστηκε με τη διακήρυξη ή ο χρόνος μέχρι του οποίου μπορεί νομίμως να παραταθεί η προσφορά του ... Ως εκ τούτου, ο διαγωνισμός ματαιώνεται αυτοδικαίως, μόνον στην περίπτωση που όχι απλώς έχει παρέλθει ο χρόνος ισχύος της προσφοράς και της νόμιμης παράτασής της, αλλά και ο μειοδότης, κατά τη διακριτική αυτού ευχέρεια, δεν δέχεται πλέον την κατακύρωση, η δε τυχόν, μετά την εξάντληση των παραπάνω χρονικών ορίων εκδιδόμενη κατακυρωτική απόφαση, δεν πάσχει εξ αυτού του λόγου ακυρότητα, εφόσον οι υποψήφιοι δεν προβάλλουν αντιρρήσεις και το συμφέρον της Αναθέτουσας Αρχής επιβάλλει τη συνέχιση του διαγωνισμού». Επιπλέον, στην απόφαση επισημαίνεται, πως «...όσα προεκτέθηκαν προβλέπονται, ήδη, ρητώς από το άρθρο 13 παρ. 3 του π.δ./τος 118/2007 "Κανονισμός Προμηθειών Δημοσίου" ... που υιοθέτησε, προδήλως, την προαναφερόμενη νομολογιακή αντιμετώπιση του ζητήματος της λήξεως των προσφορών». Και καταλήγει κρίνοντας, πως «Με βάση όσα έγιναν δεκτά ανωτέρω, η αναθέτουσα αρχή, μετά την υπέρβαση του ανώτατου χρονικού ορίου ισχύος της προσφοράς ... νομίμως προέβη στην κατακύρωση του διαγωνισμού στην ως άνω ... επιχείρηση ... δεδομένου ότι η εν λόγω μειοδότης ... όχι μόνον δεν προέβαλε αντιρρήσεις για τη συνέχιση και ολοκλήρωση της διαγωνιστικής διαδικασίας, αλλά αποδέχθηκε την παράταση της ισχύος της προσφοράς της, η ίδια δε είχε έννομο συμφέρον για την κατάρτιση της επίμαχης σύμβασης».

Μάλιστα, ιδιαίτερα σημαντικό στην ανωτέρω απόφαση είναι και το ιστορικό αυτής. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται, η αιτούσα επιχείρηση απέστειλε στην αναθέτουσα αρχή επιστολή της, με την οποία δήλωσε ότι αποδέχεται την ισχύ της προσφοράς της έως την ολοκλήρωση του επίμαχου διαγωνισμού. Με την 60/2010 πράξη του ΣΤ' Κλιμακίου του Ελεγκτικού Συνεδρίου κρίθηκε ότι κωλύεται η υπογραφή του σχεδίου σύμβασης μεταξύ της αναθέτουσας αρχής και της ως άνω επιχείρησης, «...επειδή κατά το χρόνο κατακύρωσης των αποτελεσμάτων του διαγωνισμού η προσφορά της είχε λήξει». Με σχετική αίτηση της επιχείρησης ζητήθηκε η ανάκληση της ως άνω πράξης, προβάλλοντας ότι η ισχύς της προσφοράς της είχε παραταθεί, «...σε κάθε δε περίπτωση η αιτούσα με την υπό κρίση αίτηση, η οποία επιδόθηκε στην αναθέτουσα αρχή ... δηλώνει ότι αποδέχεται την παράταση της ισχύος της προσφοράς της ... δήλωση την οποία επανέλαβε ο πληρεξούσιος δικηγόρος της αιτούσας στο ακροατήριο».

Φαίνεται δηλαδή να γίνεται δεκτό από το Ελεγκτικό Συνέδριο, ότι η δήλωση του διαγωνιζόμενου για παράταση ισχύος της προσφοράς του και της εγγύησης συμμετοχής μπορεί να γίνει και μετά την έκδοση της πράξης του αρμόδιου οργάνου του Ελεγκτικού Συνεδρίου που ασκεί τον προσυμβατικό έλεγχο και κρίνει ότι κωλύεται η υπογραφή της σύμβασης λόγω λήξης της ισχύος της προσφοράς αναδόχου. Μάλιστα, φαίνεται ακόμα να γίνεται δεκτό, ότι μια τέτοια δήλωση μπορεί να γίνει και δια του δικογράφου της προσφυγής ανάκλησης κατά της πράξης του Κλιμακίου, εφόσον η προσφυγή ανάκλησης επιδόθηκε στην αναθέτουσα αρχή, ή ακόμα και με δήλωση του πληρεξουσίου δικηγόρου του οικονομικού φορέα ενώπιον του αρμοδίου Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κατά την εκδίκαση της προσφυγής ανάκλησης. Σε κάθε περίπτωση πάντως οι δηλώσεις αυτές λαμβάνονται υπόψη και αξιολογούνται από το Δικαστήριο στα πλαίσια της προσφυγής ανάκλησης.

Αντίστοιχη με την προαναφερθείσα νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου είναι και η νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας, που διαμορφώθηκε εξ αφορμής συμβάσεων προμηθειών και παροχής υπηρεσιών στα πλαίσια ερμηνείας του άρθρου 13 του π.δ. 394/1996 «Κανονισμός Προμηθειών του Δημοσίου». Με την απόφαση

302/2001 της Επιτροπής Αναστολών κρίθηκε, ότι «...ναι μεν ως προς την έννοια των προεκτεθεισών διατάξεων του άρθρου 13 παρ. 1 και 3 του π.δ/τος 394/1996 ... δύναται να υποστηριχθεί η προβαλλομένη ... και σύμφωνη προς το γράμμα αυτών άποψη ότι δεν είναι κατά νόμον δυνατή η κατακύρωση αποτελέσματος διαγωνισμού μετά τη λήξη του ανωτάτου ορίου χρόνου παρατάσεως της ισχύος των προσφορών, ανεξαρτήτως του αν συναινεί ο προς ον η κατακύρωση. Είναι όμως υποστηρίξιμη και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή οι διατάξεις αυτές, εν όψει του επιδιωκομένου υπ' αυτών σκοπού, έχουν ταχθεί υπέρ του αναδεικνυομένου εκ του διαγωνισμού μειοδότη, υπό την έννοια ότι, εάν δεν επιθυμεί μετά τη λήξη της κατά παράταση ισχύος της προσφοράς του να εξακολουθεί να δεσμεύεται από αυτήν, δικαιούται να αξιώσει από τη Διοίκηση τη ματαίωση του διαγωνισμού ... Όμως, ο αναδειχθείς εκ του διαγωνισμού μειοδότης έχει την ευχέρεια να δηλώσει ότι, παρά τη λήξη της κατά παράταση ισχύος της προσφοράς του, εξακολουθεί να δεσμεύεται από αυτήν, ώστε να κατακυρωθεί το αποτέλεσμα του διαγωνισμού υπέρ αυτού».

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η επόμενη κρίση της απόφασης αυτής, κατά την οποία, η ως άνω ερμηνευτική εκδοχή «...αποκλείει και το άτοπο για το δημόσιο συμφέρον αποτέλεσμα να επέρχεται αναγκαστική ματαίωση του διαγωνισμού κατόπιν λήξεως της κατά παράταση ισχύος της προσφοράς του μειοδότη, κατ' ακολουθίαν δημιουργίας εκκρεμοδικίας δια της ασκήσεως ασφαλιστικών μέτρων κατά το ν. 2522/1997 και της -επιβαλλομένης δια προσωρινής διαταγής ή και εκουσίας, προς αποτροπή δημιουργίας πραγματικής καταστάσεως- αναμονής εκ μέρους της Διοικήσεως της επί της αιτήσεως αυτής αποφάσεως της Επιτροπής Αναστολών». Η κρίση αυτή επαναλαμβάνεται και στις αποφάσεις 1189, 1190 και 1193/2009 της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας.

Με βάση την ως άνω νομολογία, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ακόμα και η άποψη, ότι ο χρόνος ισχύος των προσφορών συνδέεται άμεσα με την διενέργεια του διαγωνισμού, δηλαδή προϋποθέτει πως ο διαγωνισμός είναι ενεργός και διεξάγεται χωρίς να έχει ανασταλεί. Κατά συνέπεια, διαγωνισμός του οποίου η πρόοδος έχει ανασταλεί νόμιμα, είτε σε συμμόρφωση απόφασης της ΑΕΠΠ είτε σε συμμόρφωση δικαστικής απόφασης, δεν θα πρέπει να θεωρείται ως ενεργός και, ως εκ τούτου, στην περίπτωση αυτή ο χρόνος ισχύος των προσφορών αναστέλλεται ομοίως και το ανώτατο όριο αυτού δεν συμπληρώνεται καθ' όλο το χρονικό διάστημα κατά το οποίο διαρκεί η αναστολή της προόδου του διαγωνισμού. Μια τέτοια νομολογιακή προσέγγιση θα έδινε οριστική λύση σε ένα υπαρκτό και σύνηθες πρόβλημα των δημόσιων διαγωνισμών.

Ερμηνεύοντας την ίδια διάταξη του άρθρου 13 του π.δ. 394/1996, η απόφαση 361/2003 της Επιτροπής Αναστολών του Συμβουλίου Επικρατείας κρίνει και πάλι, ότι «Από την διάταξη αυτή ... η οποία προβλέπει δυνατότητα παράτασης της ισχύος των προσφορών, εφόσον οι ενδιαφερόμενοι δηλώσουν, και μάλιστα πριν από το χρόνο λήξεως, ότι εμμένουν στην προσφορά τους και για τον εφεξής χρόνο, προκύπτει ότι η δυνατότητα παρατάσεως παρέχεται προς διασφάλιση του μειοδότη και δεν επηρεάζει τη συνέχιση της διαδικασίας του διαγωνισμού ούτε τις προσφορές των άλλων διαγωνιζομένων, οι οποίοι μπορούν να επιλέξουν να εμμείνουν στην προσφορά τους ή όχι. Συνεπώς, η τυχόν λήξη ισχύος της προσφοράς της παρεμβαινούσης δεν επάγεται για την αιτούσα, η οποία έχει καταταγεί τρίτη, πλημμέλεια της διαδικασίας, ούτε υποχρεώνει σε ματαίωση του διαγωνισμού, εφόσον η παρεμβαίνουσα εταιρεία, υπέρ της οποίας κατακυρώθηκε τελικά ο διαγωνισμός, εμμένει πάντως στην προσφορά της».

Ακολούθησε η έκδοση των αποφάσεων 1189, 1190 και 1193/2009 της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας, με τις οποίες αντιμετωπίστηκε οριστικά το συγκεκριμένο ζήτημα έως και την έκδοση του ν. 4412/2016. Συγκεκριμένα, με τις αποφάσεις αυτές κρίθηκε, ότι «...κατά την έννοια των ... διατάξεων του άρθρου 13 του

π.δ. 394/1996, η πάροδος του προσδιοριζομένου από αυτές χρόνου λήξεως των προσφορών επάγεται, κατ' αρχήν, την ματαίωση του διαγωνισμού. Είναι, όμως, δυνατή, παρά την πάροδο του χρονικού αυτού ορίου, η συνέχιση του διαγωνισμού, εφ' όσον συντρέχουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Ειδικότερα, εν όψει του επιδιωκόμενου από την διάταξη της παρ. 3 του ανωτέρω άρθρου 13 ... σκοπού, ο οποίος συνίσταται στη διασφάλιση των συμφερόντων τόσο της Διοικήσεως, όσο και του αναδεικνυομένου αναδόχου, διαγωνισμός υπό εξέλιξη δεν ματαιώνεται υποχρεωτικώς από την Διοίκηση, με έκδοση της σχετικής διαπιστωτικής πράξεως, εκ μόνου του λόγου της παρόδου του κατά παράταση ανωτάτου χρόνου ισχύος των προσφορών των διαγωνιζομένων, εάν, κατά τη λήξη του εν λόγω ανωτάτου χρονικού ορίου, η διαγωνιστική διαδικασία ευρίσκεται σε σημείο κατά το οποίο, μετά την αποσφράγιση των φακέλων των οικονομικών προσφορών, προκύπτει ο αναδεικνυόμενος ανάδοχος, ως μειοδότης ή ως έχων υποβάλει την πλέον συμφέρουσα προσφορά ... Συγκεκριμένα, και μετά την πάροδο του χρονικού αυτού ορίου και, πάντως, εντός ευλόγου, κατά τις περιστάσεις, χρόνου, η Διοίκηση έχει τη δυνατότητα, εκτιμώντας ότι η προσφορά του αναδεικνυομένου αναδόχου εξακολουθεί να είναι συμφέρουσα, να ζητήσει από τον εν λόγω ανάδοχο να δηλώσει αν, παρά τη λήξη της κατά παράταση ισχύος της προσφοράς του ... αποδέχεται να εξακολουθεί να δεσμεύεται από αυτήν προς ανάθεση της προμηθείας. Σε περίπτωση συναιδέσεως του αναδεικνυομένου αναδόχου, η Διοίκηση νομίμως προβαίνει στην υπέρ αυτού κατακύρωση του αποτελέσματος του διαγωνισμού και μετά την πάροδο του χρονικού αυτού διαστήματος, χωρίς να προκαλείται εξ αυτού του λόγου ακυρότητα των εφεξής εκδιδομένων πράξεων. Αντιθέτως, σε περίπτωση που ο αναδεικνυόμενος ανάδοχος δηλώσει στη Διοίκηση ότι, μετά την πάροδο του κατά νόμον ανωτάτου χρονικού ορίου ισχύος της προσφοράς του, δεν συναινεί να εξακολουθεί να δεσμεύεται από αυτήν, η Διοίκηση προβαίνει υποχρεωτικώς στην ματαίωση του διαγωνισμού. Κατά τον τρόπο αυτόν διασφαλίζεται εκ παραλλήλου τόσο το δημόσιο συμφέρον, όσο και το συμφέρον των διαγωνιζομένων, οι οποίοι, αφού διαγωνίσθηκαν υπό συνθήκες αναπτυχθέντος υγιούς ανταγωνισμού, διαφανείας και ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ τους, ούτε θίγονται στο τελευταίο πλέον στάδιο αυτού από την κατακύρωση του αποτελέσματος στον αναδεικνυόμενο μεταξύ αυτών ανάδοχο, ούτε, άλλωστε, ωφελούνται αμέσως από τη ματαίωση του διαγωνισμού για μόνον λόγο ότι έχει λήξει ο χρόνος ισχύος των προσφορών τους».

Μάλιστα, σύμφωνα με το σκεπτικό των ως άνω αποφάσεων, «Η εκ παραλλήλου σύμμετρη ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος και του συμφέροντος των διαγωνιζομένων καθίσταται αναγκαία στις περιπτώσεις κυρίως εκείνες που η λήξη του κατά παράταση ανωτάτου χρόνου ισχύος των προσφορών οφείλεται σε άσκηση, εκ μέρους ενός ή περισσότερων διαγωνιζομένων, του δικαιώματός τους προς παροχή προσωρινής ή οριστικής δικαστικής προστασίας, σε οποιοδήποτε προηγούμενο στάδιο του διαγωνισμού». Και καταλήγουν υπογραμμίζοντας, ότι «...δια της τοιαύτης κατακυρώσεως, που δύναται να χωρήσει εξαιρετικώς υπό τις εκτεθείσες προϋποθέσεις, αποτρέπεται η απώλεια χρόνου που απαιτείται για την διενέργεια νέου, επαναληπτικού διαγωνισμού προς προμήθεια των αυτών ειδών ... ιδίως δε αυτών που είναι αναγκαία για την κάλυψη διαρκών αναγκών λειτουργίας της Διοικήσεως...».

Από μερίδα της πλειοψηφίας υποστηρίχθηκε μάλιστα και η άποψη, ότι «...κατά την έννοια του άρθρου 13 παρ. 3 του π.δ. 394/1996, η Διοίκηση έχει την δυνατότητα, μετά την λήξη του ανωτάτου χρονικού ορίου ισχύος των προσφορών, να συνεχίσει την διαγωνιστική διαδικασία όχι μόνον όταν κατά το κρίσιμο αυτό χρονικό σημείο της λήξεως ισχύος των προσφορών η διαδικασία του διαγωνισμού έχει φθάσει σε σημείο κατά το οποίο προκύπτει ο αναδεικνυόμενος ανάδοχος, αλλά, επίσης, σε οποιοδήποτε χρονικό σημείο της διαγωνιστικής διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση ότι η μεν αναθέτουσα αρχή θα εκδώσει και θα κοινοποιήσει στους διαγωνιζομένους ειδικώς

αιτιολογημένη απόφασή της για συνέχιση του διαγωνισμού πέραν του κατά τα άνω, αρχικώς ή κατά παράτασιν, ορισθέντος χρόνου λήξεως ισχύος των προσφορών, όλοι δε οι διαγωνιζόμενοι θα συναινέσουν στην παράταση ισχύος των προσφορών τους (πρβλ. άρθρο 13 παρ. 3 του ήδη ισχύοντος Κανονισμού Προμηθειών Δημοσίου, π.δ. 118/2007».

Το σκεπτικό των ως άνω αποφάσεων της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας επαναλαμβάνεται και στην απόφαση 749/2009 της Επιτροπής Αναστολών του Δικαστηρίου. Ενώ το ίδιο σκεπτικό υιοθετείται και στην απόφαση 1049/2010 της Επιτροπής Αναστολών, η οποία ερμηνεύει τη νεότερη διάταξη του άρθρου 13 του π.δ. 118/2007 «Κανονισμός Προμηθειών Δημοσίου», που αντικατέστησε το π.δ. 394/1996. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε, ότι «...κατά την έννοια των ανωτέρω διατάξεων του άρθρου 13 του π.δ. 118/2007, η πάροδος του προβλεπόμενου σ' αυτές χρόνου παρατάσεως ισχύος των προσφορών επάγεται, κατ' αρχήν, τη ματαίωση του διαγωνισμού, εκτός εάν συντρέχουν οι ειδικές προϋποθέσεις του δεύτερου εδαφίου της παρ. 3 του άρθρου αυτού. Σε κάθε περίπτωση, όμως, και εν όψει του επιδιωκόμενου με τη διάταξη της παρ. 3 του ανωτέρω άρθρου 13 του π.δ. 118/2007 σκοπού -ο οποίος συνίσταται στη διασφάλιση των συμφερόντων τόσο της Διοικήσεως, όσο και του αναδεικνυόμενου αναδόχου- διαγωνισμός υπό εξέλιξη δεν ματαιώνεται υποχρεωτικώς από τη Διοίκηση με έκδοση της σχετικής διαπιστωτικής πράξεως, εάν, κατά τη λήξη του εν λόγω ανώτατου χρονικού ορίου, η διαγωνιστική διαδικασία ευρίσκεται σε σημείο κατά το οποίο, μετά την αποσφράγιση των οικονομικών προσφορών, προκύπτει ο αναδεικνυόμενος ανάδοχος ως μειοδότης ή ως έχων υποβάλει την πλέον συμφέρουσα προσφορά ... Συγκεκριμένα, και μετά την πάροδο του χρονικού αυτού ορίου και, πάντως, μέσα σε εύλογο, κατά τις περιστάσεις, χρόνο, η Διοίκηση έχει τη δυνατότητα, εκτιμώντας ότι η προσφορά του αναδεικνυόμενου αναδόχου εξακολουθεί να είναι συμφέρουσα, να ζητήσει από αυτόν να δηλώσει αν, παρά τη λήξη της κατά παράταση της ισχύος της προσφοράς του ... αποδέχεται να εξακολουθεί να δεσμεύεται από αυτήν. Εφόσον δε ο αναδεικνυόμενος ανάδοχος συναινεί, η Διοίκηση νομίμως προβαίνει στην υπέρ αυτού κατακύρωση του αποτελέσματος του διαγωνισμού και μετά την πάροδο του χρονικού αυτού διαστήματος, χωρίς να προκαλείται εξ αυτού του λόγου ακυρότητα των εφεξής εκδιδόμενων πράξεων».

Οι παραπάνω αποφάσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς προβαίνουν ουσιαστικά σε contra legem ερμηνεία της διατάξεως του άρθρου 13 του π.δ. 118/2007, το οποίο αποτελούσε το εφαρμοστέο δίκαιο για την ανάθεση δημοσίων συμβάσεων προμηθειών και παροχής υπηρεσιών πριν από την κατάργησή του με το ν. 4412/2016, καθώς και της προϊσχύσασας διατάξεως του άρθρου 13 του π.δ. 394/1996. Πράγματι, παρά το γεγονός ότι οι τότε ισχύουσες διατάξεις δεν προέβλεπαν τη δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής να ζητήσει από τον αναδειχθέντα μειοδότη την παράταση ισχύος της προσφοράς του και της εγγύησης συμμετοχής μετά τη λήξη της ισχύος τους, όπως αντιθέτως προέβλεψε πλέον ρητά η διάταξη του άρθρου 97 παρ. 4 του ν. 4412/2016 και η ισχύουσα σήμερα διάταξη της παραγράφου 5 του ίδιου άρθρου, με τις ως άνω αποφάσεις κρίθηκε ότι, ακόμα και μετά τη λήξη ισχύος της προσφοράς του αναδόχου, η αναθέτουσα αρχή μπορεί να ζητήσει από αυτόν να δηλώσει αν συνεχίζει να δεσμεύεται από αυτή. Εφόσον δε αυτός δηλώσει ότι συναινεί, τότε η αναθέτουσα αρχή νομίμως προβαίνει στην κατακύρωση του διαγωνισμού σε αυτόν, παρά το γεγονός ότι η ισχύς της προσφοράς του είχε λήξει, και δεν προκαλείται ακυρότητα των πράξεων του διαγωνισμού εκ του λόγου αυτού.

Όσον αφορά στις **συμβάσεις δημοσίων έργων**, με την πράξη 103/2012 του Κλιμακίου Προληπτικού Ελέγχου Δαπανών στο VII Τμήμα του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κρίθηκε νόμιμη η δαπάνη πληρωμής του έργου, διότι *«νομίμως υπεγράφη η σύμβαση μετά τη λήξη του χρόνου της εξαμηνιαίας ισχύος της προσφοράς του αναδειχθέντα μειοδότη στον οικείο διαγωνισμό, καθόσον αυτός συναίνεσε προς τούτο»*.

Όσον αφορά στην αντίστοιχη νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας, που διαμορφώθηκε εξ αφορμής συμβάσεων δημοσίων έργων ιδίως στα πλαίσια ερμηνείας της διατάξεως του άρθρου 24 παρ. 5 του π.δ. 609/1985, η οποία προέβλεπε ρητά, ότι *«η έγκριση για την κατακύρωση της δημοπρασίας είναι δυνατόν να γίνει και μετά την πάροδο της προθεσμίας των προσφορών και η σύμβαση έγκυρα καταρτίζεται εάν συμφωνεί και ο μειοδότης»*, με την απόφαση 1510/2002 κρίθηκε, ότι *«...οι λόγοι ακυρώσεως ... είναι απορριπτέοι και ως αβάσιμοι δοθέντος ότι, όπως προκύπτει από τις παρατιθέμενες στην προηγούμενη σκέψη διατάξεις του Π.δ/τος 609/1985, σε περίπτωση λήξεως ισχύος των προσφορών πριν από την έγκριση του αποτελέσματος ... νομίμως αποκλείονται από τα επόμενα στάδια της διαδικασίας οι διαγωνιζόμενοι, οι οποίοι, αν και προσεκλήθησαν προς τούτο, δεν εδήλωσαν παράταση της ισχύος των προσφορών τους»*.

Το σκεπτικό αυτό επαναλαμβάνεται και στην απόφαση 3214/2003, κατά την οποία είναι δυνατή η συνέχιση διαγωνισμού για την ανάθεση της κατασκευής δημοσίου έργου και η κατακύρωση του αποτελέσματος της δημοπρασίας μετά τη λήξη της ισχύος των υποβληθεισών προσφορών, εφόσον συναινούν οι διαγωνιζόμενοι και δεν συντρέχει λόγος ακυρώσεως της δημοπρασίας εκ των προβλεπομένων στο νόμο ή άλλη περίπτωση μη εγκρίσεως του αποτελέσματός της. *«Κατά συνέπεια, μόνη η λήξη της ισχύος των προσφορών πριν από την έγκριση του αποτελέσματος του διαγωνισμού, δεν αποτελεί νόμιμο λόγο ακυρώσεως της δημοπρασίας, δοθέντος ότι, στην περίπτωση αυτή, η Προϊσταμένη Αρχή δύναται να ζητήσει την υποβολή δηλώσεων παρατάσεως της ισχύος των προσφορών και, ακολούθως, να συνεχίσει τον διαγωνισμό μόνο μεταξύ εκείνων, που, ενδεχομένως, υπέβαλαν σχετική δήλωση»*.

Αντίστοιχο είναι και το σκεπτικό της απόφασης 330/2007 της Επιτροπής Αναστολών του Δικαστηρίου, με την οποία κρίθηκε, ότι *«...σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 23 και 24 του π.δ/τος 609/185 ... σε περίπτωση λήξεως ισχύος των προσφορών πριν από την έγκριση του αποτελέσματος, νομίμως αποκλείονται από τα επόμενα στάδια της διαδικασίας οι διαγωνιζόμενοι, οι οποίοι, αν και προσεκλήθησαν προς τούτο, δεν εδήλωσαν παράταση της ισχύος των προσφορών τους»*.

Ενώ, με την απόφαση 204/1998 της Επιτροπής Αναστολών κρίθηκε, ότι οι διατάξεις που προβλέπουν, πως η έγκριση για την κατακύρωση είναι δυνατόν να γίνει και μετά την πάροδο της προθεσμίας ισχύος των προσφορών εάν συμφωνεί και ο μειοδότης, *«...έχουν ταχθεί κατά τον σκοπό τους όχι υπέρ της Διοικήσεως, αλλά αποκλειστικά υπέρ του μειοδότη με αποτέλεσμα όταν αυτός συναινεί στην παράταση ισχύος της προσφοράς του, είτε μετά την έγκριση του αποτελέσματος, είτε και πριν από αυτήν, να μην δύναται τρίτος να επικαλεσθεί ακυρότητα γιατί δεν τον αφορά. Επομένως ο ισχυρισμός του αιτούντος ότι ... κατά τον χρόνο κρίσεως των προσφορών όλων των διαγωνιζομένων, είχε λήξει η ισχύς τους, με συνέπεια να είναι παράνομη η έγκριση του αποτελέσματος, του διαγωνισμού δεν φαίνεται βάσιμος»*.

Τέλος, όσον αφορά στις **συμβάσεις μελετών και λοιπών συναφών υπηρεσιών**, υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος ν. 3316/2005, η προαναφερθείσα νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου και του Συμβουλίου Επικρατείας ενσωματώθηκε ουσιαστικά στις διατάξεις των πρότυπων διακηρύξεων των σχετικών διαγωνισμών. Έτσι, στις πρότυπες διακηρύξεις αναφερόταν ρητά, ότι *«Η σύναψη της*

σύμβασης μπορεί να γίνει και μετά τη λήξη του χρόνου ισχύος των προσφορών, εφόσον ο ανάδοχος δεν εκφράζει γραπτά την αντίρρησή του» (παράγραφος 6.1).

Όσον αφορά δε στο ζήτημα της **εγγύησης συμμετοχής**, με την απόφαση 119/2008 του Τμήματος VI του Ελεγκτικού Συνεδρίου κρίθηκε, ότι «Σκοπός του νομοθέτη, με την καθιέρωση της εγγύησης συμμετοχής, ήταν η εξασφάλιση των συμφερόντων της αναθέτουσας αρχής με την εκπλήρωση, εκ μέρους του μειοδότη, της υποχρέωσής του, όπως προσέλθει για την υπογραφή της σύμβασης. Ο σκοπός ... αυτός ουδόλως παραβιάζεται ... εφόσον η εγγύηση αυτή παραμένει σε ισχύ κατά την ημερομηνία υπογραφής της οικείας σύμβασης και η αναθέτουσα αρχή δεν κωλύεται, εάν απαιτηθεί, να ζητήσει την παράταση της διάρκειάς της. Αντιθέτως, βέβαιη είναι η βλάβη που η τελευταία θα υποστεί, στην περίπτωση που, αποκλείοντας, εξαιτίας ... μη ουσιώδους τυπικού ... ελαττώματος, το μειοδότη, υποχρεωθεί είτε στην ακύρωση της δημοπρασίας, είτε στην ανάθεση του έργου σε άλλο διαγωνιζόμενο, που προσέφερε μικρότερη έκπτωση. Έτσι, όμως, η επίμαχη ρύθμιση του άρθρου 23 του π.δ. 609/1985, που έχει τεθεί υπέρ της αναθέτουσας αρχής, θα απέβαινε τελικά σε βάρος των καλώς εννοούμενων συμφερόντων της, με συνέπεια ο αποκλεισμός του μειοδότη, να μην ανταποκρίνεται στο πνεύμα του νομοθέτη». Και η απόφαση καταλήγει κρίνοντας, ότι «...αφενός δεν παραβιάζονται τα έννομα συμφέροντα της αναθέτουσας αρχής αφού η εγγύηση συμμετοχής παραμένει σε ισχύ, σε κάθε δε περίπτωση αυτή μπορεί να ζητήσει την παράταση της διάρκειάς της και αφετέρου ζήτημα διακριτικής μεταχείρισης των υποψηφίων στον επίμαχο διαγωνισμό δεν τίθεται».

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την ανωτέρω απόφαση, σε περίπτωση λήξης της ισχύος της εγγυητικής επιστολής συμμετοχής, η αναθέτουσα αρχή μπορεί σε κάθε περίπτωση να ζητήσει την παράταση της διάρκειάς της. Αντιθέτως, η ματαίωση του διαγωνισμού, λόγω αυτού του μη ουσιώδους τυπικού ελαττώματος, βλάπτει τα συμφέροντα της αναθέτουσας αρχής και το δημόσιο συμφέρον και, ως εκ τούτου, αντιβαίνει τελικώς στο σκοπό του νομοθέτη.

Επαναλαμβάνοντας το παραπάνω σκεπτικό, η πράξη 474/2010 του Ε' Κλιμακίου έκρινε ομοίως, ότι «...ο σκοπός στον οποίο απέβλεψε ο νομοθέτης με την καθιέρωση της εγγύησης συμμετοχής, ήτοι στην εξασφάλιση της εκπλήρωσης εκ μέρους του μειοδότη της υποχρέωσής του όπως προσέλθει για την υπογραφή της σύμβασης, ουδόλως παραβιάζεται, όταν ... η εγγύηση συμμετοχής παραμένει σε ισχύ, σε κάθε δε περίπτωση η Αναθέτουσα Αρχή μπορεί να ζητήσει την παράταση της διάρκειάς της».

Από την εξέταση της προαναφερθείσας πλούσιας νομολογίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου και του Συμβουλίου Επικρατείας εξάγεται ένα ασφαλές και ξεκάθαρο συμπέρασμα: Ότι το δημόσιο συμφέρον, όπως αυτό αποτυπώνεται στη βούληση του νομοθέτη και ερμηνεύεται από τη νομολογία των ανωτέρω Δικαστηρίων, επιβάλλει να μην ματαιώνονται δημόσιοι διαγωνισμοί εκ μόνου του λόγου ότι έληξε η προβλεπόμενη στο νόμο ή τη διακήρυξη προθεσμία ισχύος των προσφορών των διαγωνιζομένων και των εγγυητικών επιστολών συμμετοχής ή της τυχόν παράτασης αυτής, και ιδίως της προσφοράς του αναδειχθέντος αναδόχου ή προσωρινού αναδόχου. Έτσι, σε περίπτωση που η αναθέτουσα αρχή κρίνει ως συμφέρουσα τη συνέχιση της διαγωνιστικής διαδικασίας και την κατακύρωση του διαγωνισμού, μπορεί να ζητήσει, σε κάθε περίπτωση (δηλαδή ακόμα και μετά τη λήξη ισχύος των προσφορών), αλλά και σε κάθε στάδιο (δηλαδή ακόμα και μετά την κατακύρωση ή την έκδοση της πράξης του αρμοδίου οργάνου του Ελεγκτικού Συνεδρίου που ασκεί τον προσυμβατικό έλεγχο της σύμβασης ή ακόμα και στο στάδιο της άσκησης και εκδίκασης της προσφυγής ανάκλησης κατά της ως άνω πράξεως ενώπιον του Έβδομου Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου), από τον αναδειχθέντα ανάδοχο ή

προσωρινό ανάδοχο ή και από τους υπόλοιπους διαγωνιζόμενους, να παρατείνουν την ισχύ των προσφορών τους και των εγγυητικών επιστολών τους. Και, εφόσον ο αναδειχθείς ανάδοχος ή προσωρινός ανάδοχος συναινέσει, η κατακύρωση και η υπογραφή της σύμβασης δεν πάσχουν από ακυρότητα εκ μόνου του λόγου αυτού.

Μάλιστα, όπως αναφέρθηκε στην αρχή του παρόντος, η ως άνω νομολογία των δύο Δικαστηρίων αποτυπώνεται πλέον ρητά και στο νόμο και συγκεκριμένα, στη διάταξη του άρθρου 97 παρ. 5 του ν. 4412/2016.

** Ο κ. Ιωάννης Γκιτσάκης είναι Δικηγόρος Θεσσαλονίκης και Διδάκτωρ Διοικητικού Δικαίου, με ειδίκευση στις δημόσιες συμβάσεις και στις συμβάσεις παραχώρησης και ΣΔΙΤ*